

JEZIČKI TABUIZMI

AHMET KASUMOVIC

Pedagoška akademija, Banjaluka

UDK 808.61/62—086

Pregledni rad

Primljen: 23. 11. 1991.

Prihvaćen: 04. 12. 1991.

U radu su prezentirane riječi koje su usljed strahopoštovanja, vulgarnosti i religiozne semantike specifične frekvencije i upotrebe.

U objektivnoj stvarnosti znatan je broj tabu-tema u svim sferama življenja. Brojni su i različiti razlozi njihova postojanja. Ni jezik ih nije pošteđen. S obzirom da se svi modaliteti i sve pozicije pojavnosti jezičkih tabuizama izravno dovode u vezu s razinama komunikacijske kulture (često moralnog, karakternog, religijskog i drugog profila govornika)¹, oni se kao i drugi tabuizmi objektivne stvarnosti jednostavno nastoje evadirati u komunikaciji. Iako je riječ o jezičkoj individualnosti, činjenica je da ni ovdje komunikacijska norma i običajno-komunikacijska istina nisu identične jer i ljudi nedovoljno obrazovani u svom komunikacijskom bogatstvu znaju za jezičke tabuizme.

Jezički se tabuizmi u osnovi mogu podijeliti u više skupina.

Dominiraju: 1) Totemizmi 2) Vulgarizmi 3) Religionizmi

Često je neznatna razlika između manifestacija jezičkih tabuizama. Nekada se u jednoj formi podrazumijevaju i druge dvije. U komunikaciji su fluidne niti njihovih razlikovnih vrijednosti. Pronalazimo ih i u kolokvijalnom govoru i u jeziku književnih djela. Stilistički su redovno markirani. Frekventni su. U komunikacijskom toku manje su disperziono a više su koncentrirano raspoređeni. Upotreba jednog jezičkog tabuizma inicira upotrebu niza drugih jezičkih tabuizama, identičnih ili sličnih semantičkih vrijednosti.

Totemizmi

U gotovo svim govorima našega jezika znatan je broj tabu-riječi. Pojedina ih izbjegava upotrebljavati, strahujući da će i samo njihovo pominjanje (glasani izgovor) uzrokovati određene posljedice ili će to u cijelosti

¹ Autor ovih redaka moli štovanog čitaoca da uvaži izvinjenje za sve ono što osobno smatra nepristojnim, nekulturnim i sl. I sam je dugo vremena bio protiv prezentiranja ovakvih primjera. Ipak, nauke radi i o ovoj se temi moralo progovoriti a u tom pogledu ovaj rad treba da inicira i jednu cjelovitu i sveobuhvatnu studiju.

negativno dalje kultivirati njegov život. Smatra se da tabu-riječi prizivaju neko zlo, te se one identifikuju s folklornim totemizmima materijalne provenijencije (usp.: vuk, krv, mačka, zmija, mrtvac...), ali i duhovne (usp.: podrhtavanje očnog kapka = slutnja). U govornom osjećanju pojedinaca takve tabu-riječi imaju funkciju govornog totemizma. Zbog toga se u komunikaciji takve riječi potpuno izostavljaju. U uvjetima kad je to nemoguće učiniti, one se zamjenjuju drugim riječima, najčešće frazemima i/ili modeliranim oblicima. Usp.:

- rak (karcinom) / bolest = *pasković, ono najgore, tamo ona bolest...*
- smrt = *onaj svijet, drugi svijet, drugi život...*
- umrijeti = *upokojiti, preseliti (se), počinuti...*
- vanbračno rođeno dijete (kopile) = *potočarče, sirak, hudo, manjo, itd.*

Vulgarizmi

Kao jezički tabuizmi vulgarizmi se realizuju samo u određenim komunikacijskim pozicijama. U odnosu na tradicionalne vulgarizme, bez jezičko-tabuističke markacije, oni pripadaju višim socio-kulturnim (i drugim) diskurzivnim nivoima. Stid / sramota u opreci što određuje komunikacijsku normu pristojnost: nepristojnost, bitan je korektiv u stavu prema vulgarizmima. Neposredan determinator njihove jezičke tabuističnosti jeste stepen pojedinačne komunikativne vulgarnosti. Znatno se broj vulgarizama — jezičkih tabuizama u našim govorima javlja u specifičnim formama komunikacije, pa je i razumljivo što se mnogi od njih mogu predvidjeti. Realizuju se kao:

- a) AKRONIMI (sastaviti JE i BE, kazati KU i PI...)
- b) FRAZEMI (pustiti vjetar, debelo meso, sav se unerediti...)
- c) TRADICIONALNI VULGARIZMI (jeb... — grebi ga; kur... — kalaštura; kamenjarka (kurtizana); pi... — mačka, pilka, koka, pračka; gov... — jedno/ono žuto; guz... — zadnjica, stražnjica; šup... — prkno, čmar, anus; ru... — malje, dlake itd.)

Religionizmi

Postojanje jezičkih tabuizama iz sfere religiozne terminologije i u govornom osjećanju ateista pouzdan su pokazatelj ne samo magijskih moći riječi, nego i svakodnevno — razgovorne uključenosti govornika (korisnika) u situacijama upotrebe religionizma uopšte. Usljed nemogućnosti da sebi (i drugima), u cijelosti objasni i/ili potčini brojne sile u životu, pojedinac se prema religioznoj terminologiji, (u najvećem broju slučajeva), odnosi s pijetetom, strahopoštovanjem i dostojanstvom. Upravo iz toga i proizlazi tabuističnost u govoru (i pisanju). Uporedo s tim jedan broj go-

vornika svoju pripadnost određenoj religiji, ili pak bitnu razliku drugih u odnosu na sebe, naročito ističe upravo na razini jezičkih tabuizama religiozne provenijencije. Stoga se određeni religionizmi kao jezički tabuizmi zamjenjuju različitim formama. Usp.:

- a) izbjegavanje pomena boga u zakletvama (boga mi — bora mi)
- b) izbjegavanje imenovanja tuđih svetinja (Božić — bozgun, prozruk, trožić; Bajram — baklavar, barmaj, bajo; kršćanin/hrišćanin — čafir itd.)
- c) pejorativiziranje (musliman — balija, isposnik — sirotan, naglas se moliti Bogu — pjevati; brojanka/tespih — klikeri itd.)

Ipak, afektivni odnos prema jezičkim tabuizmima u sferi religionizama dominantno je drugačiji. Umanjenom izgovornom intenzifikacijom, sporijim ritmom, često i specifičnom individualnom akcentuacijom — oni se, kao izborna komunikativna jezička sredstva, posebno stilistički markiraju. Govornici obično smatraju da takvim odnosom prema religionizmima izbjegavaju svako životno zlo, poštuju svetinje i obezbjeđuju sebi oprost, ugled i pravilne životne putokaze. Naime, afektivan odnos prema ovim riječima treba tražiti više u opreci: poštovanje — nepoštovanje, a manje : : imati — nemati strah od čega. U kolokvijalnom (u svakom pogledu ogoljelom) obliku, te markiranosti nema. S obzirom da na komunikativnoj razini jezički tabuizam podrazumijeva insistiranje na šutnji ili preoblici, on je djelimično u diskursu i neproduktivan, ali je kao činilac normativne destrukture stilistički obilježen.

Upotreba jezičkih tabuizama evidentna je i u usmenom narodnom stvaralaštvu. Usp.:

Karavano, karavano, polje,
ovcama nejma čobana.
Negeno, negeno, dijete Nurija —
budi ga, budi ga seka Hurija.
Ustani, ustani dijete Nurija,
vrijeme je čuvanja ovcama.²

Jezičke tabuizme zabilježili smo i u djelima naših najstarijih pisaca. Usp.: šesto poglavlje, 12, 13. i 14. stih Uskufijina Rječnika *Magbuli arif* (Potur Šahidija), zatim pjesma nepoznatog autora Ramo i Salih³ (zadnjih pet stihova) itd. Prisutni su u djelima mnogobrojnih pisaca, npr.: u djelu H. Kikića, *Lole i hrsuzi*; A. Čosić, *Putovanje Ale Kirije* itd.); u muslimanskim govorima centralne, istočne, sjeveroistočne i sjeverne Bosne i njiho-voj obradi i interpretaciji bilo bi nužno posvetiti obimnu studiju.

Ovaj je rad imao ambicija da podstakne šira istraživanja u tom pravcu.

² Osmaće, selo kod Srebrenice u BiH (negeno — lakouman / j... vjetar).

³ A. Nametak, *Hrestomatija bosanske alhamijado književnosti*, Sarajevo, 1981, 222.

DIE SPRACHLICHEN TABUISMEN

Zusammenfassung

Der Autor ist der Ansicht, daß es in unserer Sprache eine große Anzahl sprachlicher Tabuismen gibt und daß diese in der Kommunikation persönlich (individuell) sind. Sie funktionieren als: Totemismen, Vulgarismen und Religiosismen. Evident sind sie in: alltäglich-umgangssprachlichen Formen, mündlicher Volksdichtung, den Werken älterer Schriftsteller, den Werken unserer gegenwärtigen Schriftsteller und in Fremdsprachen.